

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 13/3 2024 s. 958-969, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

**TÜRKÇEDE BAZI BULAŞMA (CONTAMINATION) ÖRNEKLERİNDE ANLAMIN
BULAŞMA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ***

İhsan Sabri ÇEBİ**

Geliş Tarihi: 4 Temmuz 2024

Kabul Tarihi: 30 Ağustos 2024

Öz

Bulaşma, bir dilde iki kelimenin birbiriyle etkileşmesinden kaynaklanan üçüncü bir şeklin ortaya çıkması durumudur. Bulaşma sonucunda yeni ortaya çıkan kelime daha çok şekil benzerliği ön plandadır. Ancak anlam ilişkisi, bulaşan şekiller arasında önemli rol oynar. Türkçe kelimelerde rastladığımız bulaşma örneklerinde bazı ses olayları yaşanmıştır. Fakat bulaşma ile ortaya çıkan ses olayı, diğer ses olayları gibi değildir. Bulaşma, örneksene adı verilen, dildeki bir kelimeye benzetilerek yeni bir kelime türetilmesi hadisesi de değildir. Bulaşmada ölçüt, etkilenen iki kelimedenden üçüncü bir kelimenin ortaya çıkmış olmasıdır. Türkçede bir kısmı edebî dile girmiş bir kısmı konuşma dilinde kalmış olmak üzere bulaşma örnekleri mevcuttur. Bu yazıda bulaşma örneklerinde “anlam”ın tesiri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Bulaşma, anlam değişmesi, ses olayları.

**THE EFFECTS OF MEANING ON CONTAMINATION IN SOME
CONTAMINATION EXAMPLES IN TURKISH**

Abstract

Contamination is the situation where a third form emerges from the interaction of two words in a language. As a result of contamination, the formal similarity is more prominent in the newly formed word. However, the semantic relationship plays an important role between the contagious forms. In the contagion examples we come across in Turkish words, some sound changes have occurred. However, the sound change that occurs with contamination is not like other sound changes. Contamination is not the event of deriving a new word by resembling a word in the language, called analogy. The criteria in contamination is that a third word has emerged from the two affected words. There are examples of contamination in Turkish, some of which have entered the literary language and some of which have remained in the spoken language. In this article, the effect of “meaning” in the contagion examples is emphasized.

Keywords: Contamination, meaning change, sound changes.

* Bu makale Balkan 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’nde özet olarak sunulan bildirinin geliştirilmiş hâlidir.

** Doç. Dr.; Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, iscebi@nku.edu.tr

Giriş

Bir dilde yeni kavramları karşılamak için değişik yollar kullanılır. Bunlardan en çok başvurulanı ve dil açısından münasip olanı yeni kelimeler yapmak veya kelime grupları kullanmaktır (Ergin, 2013, s. 148). Banguoğlu da aynı durumu üretim ve birleşim başlıkları altında inceler (2011, s. 155, 294).

Kavramları karşılama yollarından biri de alıntı kelimeler kullanmaktır. Milletler arasındaki sosyal, kültürel vb. ilişkiler sebebiyle diller arasında etkileşim kaçınılmazdır. Diller arasındaki etkileşim daha çok kelime düzeyinde başlar sonraları kelime grubu sahasına kadar genişler. Diller arasındaki bu etkileşimler sırasında, kaynak dilden hedef dile giren kelimeler birtakım değişikliklere uğrar. Bu değişiklikler, kelimenin ses yapısında ve anlamında olmak üzere iki şekilde olur.

Her dilin yıllar içerisinde gelişmiş bir ses yapısı vardır. Dilden dile farklılıklar gösteren bu ses yapıları alıntı kelimelerin ses yapısı bakımından değişmelerine sebep olur. Kelimelerin ses yapılarında oluşan bu tür değişiklikler *ses olayı* olarak adlandırılır. Ses olaylarının değişik sebepleri olmakla birlikte, ana sebep, dilde “en az çaba kanunu” olarak kabul edilen, kolayı tercih etmedir (Ercilasun, 1992, s. 76-77).

Türkçe de kelime sahasında diğer dillerle olan etkileşimi esnasında, alıntı kelimeleri kendi ses yapısına uydurmaya çalışır. Alıntı kelimelerin Türkçeye kazandırılması sırasında makalede yer alan örneklerde de görüldüğü gibi her değişen kelimedeyse birtakım ses olayları meydana gelir. Ancak bu makalenin konusu, kelimelerde meydana gelen ses olayları olmayıp bazı Türkçe veya alıntı kelimelerde ortaya çıkan ses olaylarına tesir eden bir durumun ortaya konulmasıdır. Bu durum, yeni türeyen bir kelimedeyse meydana gelen anlam değişmesinin veya farklı bir anlama sahip bir kelimenin ortaya çıkmasının sebebidir. Bu sebep, ses olayı esnasında bir başka kelimedeyse veya söz birliğinden etkilenmedir. Buna bulaşma (contamination) denir. Dolayısıyla bulaşma yoluyla ortaya çıkan kelimeler de bir dilde yeni kavramları karşılamak için kullanılan yöntemler arasında sayılır.

1. Bulaşma

TDK'nin *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde *bulaşma*, “iki kelimenin birbiri üzerine olan etkisiyle ortalama bir şeklin ortaya çıkması” şeklinde açıklandıktan sonra *anlamamazlık* şeklindeki kullanımın *anlamazlık* ile *anlamamalık* şekillerinden bulaşma yoluyla ortaya çıkmış olabileceği belirtilir (1949, s. 42).

Vardar bulaşmayı bir ögenin başka bir ögeyi etkileyerek her ikisinin de birtakım özelliklerini taşıyan başka bir ögenin oluşmasına yol açması olarak açıklar (2002, s. 51).

Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*'nde bulaşmayı (contamination), sözler arasında ses, anlam bazen de hem anlam hem ses bakımından birbirine karışma, birbirini etkileme olayı, olarak açıklar. Karaağaç, anlam bakımından yakınlık, karşıtlık, eşlik gibi bağlantıları olan kelimelerin birbirlerini etkileyerek bulaşmaya yol açtıklarını söyler (2022, s. 215).

Bu konu ile ilgili Türkmen (2009) ve Böler (2018)'in birer çalışması vardır. Türkmen, Mehmet Kara'nın *Ayrı Düşmüş Kelimeler* (2004) adlı yayınında bahsettiği, bir kelimenin farklı anlamlar kazanmasından mühlhem ayrılaşmış kelimeler ifadesinden hareketle, farklı kelimelerin

aynı anlamı kazanmasından dolayı aynılaşmış kelimeler terimini kullanır ve bulaşma ile ilgili “atlıkarınca, bitpazarı, bir şeyim değil, direk, uçmak, beyin, kel /quel alaka, laf atmak, tepesi atmak, yakinen, yola koyulmak” örneklerindeki bulaşma hadiselerini izah eder (2009).

Böler ise bulaşma ile ilgili geniş bir bilgi verdiği yazısında Türkmen’in kelime düzeyinde incelediği bulaşma çalışmasından bahseder ve Ergin’e ait *Türk Dil Bilgisi* kitabı ve Korkmaz’ın *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* isimli çalışmasındaki makaleler ile bazı dil bilgisi ile ilgili yayınlarda bulunan ek düzeyindeki bulaşma örneklerini inceler (2018).

Türkçede terim birliğinin halen sağlanamamış olması maalesef bu konuda da bazı sıkıntılara yol açmaktadır. Örneğe, yakıştırma (analogie, analogy) ve bulaşma (contamination) farklı iki olay iken bazen birbirine karıştırılmaktadır. Bazı örneklerde bu iki durumun da söz konusu olması mümkün olmaktadır. Bu da böyle bir kargaşaya yol açabilmektedir.

Bulaşmada *bulaşma şekil* ile *bulaşan şekillerin* varlığı söz konusudur (TDK, 1949, s. 42). Bunlar genellikle benzer kelimelerden oluşurlar. Ancak sadece anlam bakımından bulaşmanın olduğu bazı örneklerde, bulaşma şeklin yeni bir anlam kazanmasında iki bulaşan şeklin söz konusu olmayıp bir bulaşan şekil üzerinden sadece anlam ilişkisi varlığının etkili olduğu da görülmüştür.

Bulaşma şekilleri, galat yani yanlış söylemeden kaynaklanır. Bu galatların pek azı standart dilde yer bulmuştur. Makalede örnekleri verilen bulaşma şekillerinin bazıları Türkçenin tarihi bir döneminde kullanılmış günümüze kadar ulaşmamıştır. Belki de bir kısmı büyük bir çoğunluk tarafından hiç duyulmamıştır bile. Ancak canlı bir varlık olan dilin her devresi, her varyantı bize fikir vermek bakımından önemlidir. Bunun için bu konuyla alakalı tespit edilen bütün örneklere bu makalede yer verildi.

Bu makalede yer alan bazı örnekler daha önce yazılan Türkçeye Arapçadan girmiş bazı kelimelerin ses yapılarında meydana gelen birtakım ses olaylarında bulaşmanın rolü ile ilgili bir makalede de yer almaktadır (Çebi, 2020). Ancak bu çalışmada bazı Türkçe veya alıntı kelimelerin ses yapılarında veya anlamlarında meydana gelen değişmelere anlam bakımından bulaşmanın tesirleri üzerinde durulduğu için bahsedilen makalede gösterilen bazı örnekler de burada incelenmiştir.

2. İnceleme

Budala (budala, aptal, saf)

Türkçedeki anlam bakımından bulaşma örneklerinin en dikkat çekici olanı *budaladır*. *Budala*, Arapça *bedil* kelimesinin çoğulu *büdelânın* Türkçenin ses yapısına uydurulmuş şeklidir. *Bedil* Türkçede kullanılmamış ancak bu kelimenin çoğul şekli *budala*, tekil olarak “1. Zekâca geri olan (kimse), alık. 2. Ahmak, bön. 3. Bir şeye aşırı düşkün.” (TS, 2011, s. 402) anlamlarında kullanılmıştır.

Arapçada *bedil*, “1. Bir şeyin karşılığı. 2. Tutuşulan bir bahiste aldanan kimsenin vereceği şey.” demektir (Devellioğlu, 2013, s. 88). Devellioğlu *büdelaya* “Budala, sersem, akılsız, bön kimseler [müfret olarak kullanılır; müfredi “bedil” Türkçede kullanılmaz.] anlamlarını vermiş,

kelimenin Türkçeye girdiği şekliyle kullanıldığı asıl anlamından hiç bahsetmemiştir (2013, s. 130).

Çağbayır da *bedil* için “[Ar. bedel (*karşılık*) > bedil {OsT} is. 1. Bir şeyin karşılığı. 2. Bir şeyin veya kimsenin yerini alan. 3. Bahsi kaybeden kimsenin ödeyeceği şey.” (2017, s. 620) anlamlarını verir. Ancak Çağbayır, kelimenin çoğul şekli *büdelâ* için “[Ar. bedil (*akılsız*) > büdelâ (*aptallar*)] {OsT} sf. 1. Akılsız; aptal; sersem; budala. 2. *tasvf.* Mutasavvıflar arasında seçkin bir zümre.” (2017, s. 881) şeklinde öncelikli anlam olarak *budala* (2017, s. 836) kelimesinde verdiği anlamı verir. Burada dikkat çekici olan bir şey de *bedil* kelimesine sözlükte verdiği manadan apayrı bir şekilde, yakıştırma yaparak “akılsız” anlamını vermesidir.

Kubbealtı Lüğati'nde *budala* “sıf. ve i. (Ar. *bedil* “değişmiş olan, karşılık”ın çoğul şekli *büdelâ*'dan) [Türkçede tekil anlamında kullanılır.] 1. Aklının azlığından dolayı yeterince düşünemeyen ve akılcıca hareket edemeyen (kimse), aptal, ahmak, bön, alık. 2. İsim tamlamasının ikinci ögesi olarak) Bir şeyde düşüncesizce düşkünlük gösteren kimse.” (2020, s. 169) *büdelâ* ise

i. (Ar. *bedil* “karşılık, değişmiş olan şey”in çokluk şekli *büdelâ*) **tasavvuf.** Allah tarafından âlemi mânen yönetmekle görevlendirilmiş ve kendilerine olaylara hükmetme izni verilmiş olan velilerin belli bir mertebede olanları [Yedi kişi oldukları kabul edilir. Bu velilerin mertebelerine göre aldıkları isimler sırasıyla abdal, evtad, nükaba, gavs ve kutup'tur.] (2020, s. 175).

şeklinde yer alır.

Budala kelimesi ile aynı anlamda kullanılan yine Arapça *bedil* kelimesinin çoğul şekline dönüşmüş, sonraları ise anlam genişlemesi ile *abdâl* ve bu kelimenin ses olayı geçirerek değişmiş şekli olan *aptal* hâlinde kullanılmaya devam edegelmiştir.

Ebdâl kelimesi *bedil* ve *bedel* kelimesinin çoğulu olup kelime için Devellioğlu'nun lüğatinde

(a. i. ve s.) 1. Dünya ile ilişkisini kesip Tanrı'ya bağlanmış olan derviş. [Evliyadan 70 kişilik bir cemaat veya zümreye verilmiş bir addır. Efganistan'da bir Türk topluluğunun, Anadolu'da göçebe bir halkın adıdır. Aşırı Alevî olup kendilerine “Seyyid Gazi Yetimleri”, büyüklerine de “dede” derlerdi.] 2. Aptal, şaşkın, alık, ahmak, budala [kelime müfred gibi kullanılır; aslında “bedil”in cemidir.] anlamları verilir (2013, s. 224).

Kelime Türkçede kalınlık incelik uyumundan etkilenerek *abdal* şekline dönüşmüş ve Arapçadaki çoğul anlamına rağmen tekil olarak kullanılmıştır. Daha sonra *abdal* kişiliği, Bektaşîler arasında yaygınlaşmış ve *Bektaşîlik* ile *abdal* kelimesi özdeşleşmiştir. Son yıllarda Roman ve Elekçiler için de *abdal* kelimesi kullanılmıştır. (Abdal kelimesi hakkında detaylı bilgi için: İsmail Altınöz, 2021; M. Fuad köprülü, 1935; Orhan F. Köprülü, 1988; Süleyman Uludağ, 1988).

Tarama Sözlüğü'nde *abdal* XV. yüzyıla ait bir metinde “kalender, derviş” anlamıyla örneklenmiştir. Arap harfleriyle yazılmış *abdalda medli elif* kullanılmasından bu yüzyılda kelimenin kalınlık incelik uyumuna girdiği anlaşılmaktadır (Tar. S., C. I., s. 1).

Derleme Sözlüğü'nde *abdal* dört ayrı madde başı hâlinde yer almış ve her madde başı altında kelimenin farklı söylenişleriyle birlikte kelimenin yakın anlamları sıralanmıştır: “**abdal**

(I) [apdal (I) -1,2,3,4; aptal -1,2,3,4] 1. Çingene. 2. Dilenci. 3. Davul, zurna çalan, çalgıcı (çokça çingene). 4. Sünnetçi. **abdāl (II)** [apdal (II) – 1] 1. Serseri. 2. Âvâre. 3. Tembel. 4. Beceriksiz. 5. Deli. 6. İtibarsız. 7. Kul, köle. **abdāl (III)** Tamahkar, açgözlü, cimri. **abdāl (IV)** Yaşlı adam.” (D.S. C. I, s. 15-16). Bunlardan başka *apdal* kelimesinin 1. madde başında yer alan 4 anlamından ayrı olarak 5’inci bir anlamı daha vardır: “Açgözlü, görgüsüz.” (D.S. C. I, s. 291).

Tietze, *abdāl* için dört madde başı açmıştır: “**abdāl I/ebdāl** ‘tasavvuf edebiyatında bir azizler sınıfı’ < Ar. *abdāl* [*badal* ‘bir şeyin veya bir kimsenin yerini tutan karşılık’ kelimesinin çoğulu].” “EO. **abdāl II** ‘dilenmekle geçinen bâzı tarikatlere mensup derviş, aşık’. < *abdāl I*.” “O. **abdāl III/aptal** ‘akılsız (kimse)’. Meninski 1680 I, 19 < *abdāl II*. Dervişlerin kılığını andıran paçavralarla dolaşan akıl hastalarına verilen bu ad, 15. asırdan beri tesbit edilebilir; *abdāl* ile *abtal* arasındaki fonetik fark Meninski 1680 lüğatinde açıklanmıştır.” AD. “**abdāl IV** ‘köy düğünlerinde çalgı çalan ayrı bir halk grubuna mensup adam’ DS 15, 16 < *abdāl II*.” (2002, s. 74)

Meninski’nin de belirttiği gibi *abdāl*, Bektaşî ve Kalenderî dervişleri ile Roman ve Elekçilerin derbeder yaşam tarzlarının toplumun yaşam kültüründen farklılıklarından dolayı asıl anlamından farklılaşarak *budala*, *ahmak* anlamını da kazanmıştır. Kelimenin bu olumsuz manayı kazanması ve vurgu, yukarıda gösterildiği gibi sedalı ünsüzlerin sertleşmesine yol açmıştır. Çünkü Türkçede “p, ç, t, k” gibi seslerin (kaput, çaput, kaçık, sapık) vb. kelimelerde de olduğu gibi olumsuz ifade taşıyan kelimelerde bir arada kullanıldığı bilinmektedir.

Büdelâ “salih kişiler” kelimesinin Türkçede kalınlık incelik uyumuna uydurularak *budala* şeklinde “ahmak, aptal” anlamında kullanılmasında *aptal* kelimesinin rolü olduğunu düşünüyoruz. Türkçede asıl şekliyle belki de sadece sözlüklerde yer alan *büdelânın* halk dilinde ve edebî dilde sıkça kullanılan *budala* olarak olumsuz anlam kazanmasında *aptal* kelimesinin anlamından kaynaklanan bir bulaşma olduğu açıktır. Yani önce *abdāl*, “aptal, ahmak” anlamını kazanmış sonra da aynı Arapça kökten türemiş *büdelâ* kelimesi kaynak dildeki alakaları sebebiyle *budala* şeklini ve bugünkü anlamını kazanmıştır. Bu kelimedeki bulaşan şeklin kaynak dildeki anlam beraberliği bulaşmanın tek sebebidir.

Tietze, Tarihsel ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati’nde *büdelâ* ile *budala* kelimeleri arasındaki değişim hakkında kısa da olsa bir tarihi malumat vermektedir: “**budala** ‘geri zekalı, ahmak’ < *büdelâ*.” Krş. *abdāl* → *aptal* mana gelişmesi. Kelime lügatlerde bugünkü telâffuz ve mânada 19. asırda zuhur eder (A. Hindoğlu 1838 s. 111; *boudala* ‘simple’) (2002, s. 388).

Tietze’nin sözlüğünde üçüncü madde başı olan *abdāl/aptalın* açıklamasında Meninski’den aktararak belirttiğine göre *aptal* 15. yüzyılda “ahmak” anlamıyla kullanılmaktadır. Yine Tietze’nin belirttiği üzere *budala* 19. yüzyılda örneklenmiştir. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserlerin transkripsiyon ve sözlük çalışmaları yayınlarının çoğalmasında *abdāl* ve *budala* kelimelerinin nasıl ve ne zaman “ahmak, bön, salak” anlamlarını kazandıkları hakkında daha net bilgiler elde edilmesini sağlayacaktır.

Ababülbül (Dağ kırlangıcı)

Anlam bakımından bulaşma yoluyla ortaya çıkmış bir kelime de *ababülbül*dür (DS, C. 1, 1993, s. 5). Dağ kırlangıcı anlamında Burdur yöresinde kullanılan *ababülbül*den başka Denizli ve Burdur yörelerinde *ababil*, *ababul*, *abâbül* şekilleri de bulunmaktadır. *Ababul* ve *abâbül*de dudak ünsüzü /b/nin yuvarlaklaştırıcı tesirinin rolü ile yuvarlaklaşma olduğu açıktır. *Ababülbül*,

kanaatimizce dağ kırlangıcı demek olan Arapça *ebabil* ile Farsça *bulbul* bulaşan şekillerinden ortaya çıkmış olan bir bulaşma şeklidir. Bu şeklin oluşumunda, *ababul*, *abâbül* şekillerinin rolünün olması da mümkündür. Ancak Türk kültüründe ve edebiyatında *bülbülün ebâbil*den daha fazla kullanılmasının böyle bir bulaşmaya yol açması uzak bir ihtimal değildir. Bu da bulaşmada anlam etkisinin rol oynadığını göstermektedir.

Dinâyet (Diyanet)¹

Bir başka bulaşma örneği de daha önce yazdığımız bir makalede de yer alan, yazı diline geçmeyen konuşma dilinde kalan *dinayet* kelimesidir. Arapça *diyânet* din ile alakalı olduğu için halk dilinde sıkça *dinayet* olarak kullanılır. Kelimede bir ses olayı meydana gelmiştir. Bu ses olayı /n/ /y/ yer değiştirmesi (göçüşme/metatez)'dir. Ancak bu göçüşmede *din* kelimesinin bulaşan şekil olarak anlam bakımından bir bulaşma sebebi olması ve *diyâneti dinayet* şekline çevirdiği açıkça görülmektedir. Bu konuda ilgi çekici bir durum ise *dinâyet* kelimesinin 15. yüzyıla ait bir eserin istinsah tarihi belli olmayan bir nüshasında rastlanılmasıdır (Ahmed-i Dâî, A. K., v. 39a/10)

Direk (Doğru, dosdoğru)

Fransızca kökenli *direkt* (direct) Türkçede “1. Aracısız. 2. zf. Doğru olarak, hiçbir yerde durmadan, duraksız, doğruca. 3. zf. Doğrudan, doğruya.” (T.S. 2011. s. 675) anlamlarıyla kullanılmaktadır. Bu kelime halk ağzında sıklıkla *direk* şeklinde de kullanılır. Kelime, sonundaki /kt/ çift ünsüzünden dolayı halk ağzında Türkçenin ses yapısına aykırı olduğu için fonetik olarak bir ses olayı geçirir ve bu çift ünsüzden birinin düşmesiyle *direk* şekline dönüşür (<https://www.turkedebiyati.org/yanlis-yazilan-sozcukler/>).

Türkçe Sözlük'te *direk* için “1. Ağaçtan veya demirden yapılan uzun ve kalın destek. 2. Sütun. 3. *mec.* Değerli, saygın, önde gelen kimse.” anlamları yer almaktadır (2011, s. 674). Sözlükte kelimenin 1. ve 2. anlamlarında *direk* kelimesinin karşıladığı nesnelere doğruluğu, anlam bakımından bulaşma etkisine yol açtığı kanısındayız. Bu şekilde halk dilinde kelimenin dördüncü bir anlamı ortaya çıkmış ve Türkçe sadece anlam etkisiyle elde edilmiş bir bulaşma şekil kazanmıştır.

Bu kelime bulaşma ile ilgili pek çok yazıda örnek olarak verilmiştir. (Bkz. Türkmen, 2009; Böler, 2018; Karaağaç, 2022). Ancak bahsedilen çalışmalarda, bulaşmada sadece kelimelerin ses benzerliği üzerinde durulmuştur. Kanaatimizce Türkçe *direk* kelimesinin karşıladığı nesne ve kavramın doğru, uzun bir şey olması da bulaşmaya anlam bakımından etki etmiştir.

Elçi ibik (alaca ibik, hüthüt)

Bulaşma ile ilgili dikkat çekici örneklerden biri de *elçi ibiktir*. Bu kelime Eski Anadolu Türkçesi'nde *hüthüt*, *çavuş kuşu* yerine kullanılmış olan *alaca ibikten* ortaya çıkmıştır. Daha önce yazdığımız Arap harflerinin bulaşmaya sebep olması ile ilgili bir makalede (Çebi, 2020) bu örnekten bahsedilmişti. Ancak zikredilen makalede bu örnek Arap yazısında kullanılan harekeleme sisteminin ses olaylarına sebep olması bakımından incelenmiştir. *Elçi ibikte* meydana

¹ Daha önce yazdığımız Arap alfabesinin ses olaylarına etkisi adlı bir makalede (Çebi, 2020) “dinâyet, elçi ibik ve ip odunluğu” söz varlıklarını incelemiştik. Ancak bu bulaşmada anlamın tesiri ile alakaları sebebiyle bu örneklere bu makalede tekrar yer verdik.

gelen ses olayının sebebi bazı harflerin farklı harekelenmesidir. Hekimoğlu Ali Paşa nüshasında *alaca ibik* (Ahmed-i Dai, v. 90a/2) şeklinde harekelenen kelime, Atatürk Kitaplığı nüshasında *elçi ibik* şeklinde harekelenmiştir (Ahmed-i Dâî, v. 83b/9). Bu da ses olayının önce konuşma dilinde ortaya çıkıp daha sonra bu kelimelerin bazılarının standart dile geçmesi kuralından farklı olarak yazı dilinin ses olaylarına tesir etmesi yönüyle çok önemli bir hadisedir. Ancak konu itibarıyla bu yazıda da bu örnekten bahsedilmesi kanaatimizce gereklidir. Bu kelime meydana gelen bulaşma çok ilgi çekicidir. Çünkü bulaşma şeklin ortaya çıkması, yani *alaca* kelimesinin *elçi* şeklinde harekelenmesi anlam yüklemek suretiyle olmuştur. Buna sebep de hüthüt kuşunun Süleyman Peygamber'e (a.s.) elçilik yapmasıdır. Günümüzde bu kelime sadece *ibik* olarak Vezirköprü-Samsun ağzında Sivas-Koyulhisar'da Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki anlamına benzer bir şekilde “söz götürüp getiren, dedikoducu” anlamlarıyla kullanılmaktadır (DS. C. 7, s. 2502).

İp odunluğu (ip avadanlığı)

İp odunluğu Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinden biri olan *Kitâbü't-ta'bir*'in nüshalarından birinde örneklenmiştir. Bu kelimenin aslı *ip avadanlığı*dır. Avadanlık *TDK Türkçe Sözlük*'te “Bir işi yapmak, bir aracı onarmak için kullanılan alet takımı.” şeklinde tarif edilmiştir (2011, s. 189). *İp odunluğu*, örneğin alındığı nüshada kumaş ve kilim dokunan tezgâhlarda ip sarmak için kullanılan kütük karşılığıdır (Ahmed-i Dâî, A. K., v. 103b/8). Bu nesneyi karşılayan kelime, aynı nüshada başka bir yerde ve diğer nüshada *ip avadanlığı* şeklindedir. Yukarıda Arap harfleriyle yazılmış harekeli şekilde de görüldüğü gibi *odunluk*, avadanlık kelimesi ile aynı harflerden oluşmaktadır. Ancak müstensih tarafından bu kelime Atatürk Kitaplığı nüshasının bir yerinde *avadanlık* olarak değil *odunluk* olarak harekelenmiştir. Bu kelime iki çeşit bulaşma meydana gelmiştir. Bunlardan biri nesnenin cinsi olan *odunun* anlam yönüyle etkisi, diğeri kelimenin harekelenme şeklidir. Bunlardan hangisinin daha önce ve daha etkili olduğu anlaşılamamaktadır.

Kolpaçino (kolpacı, rol yapan)

Türkçeye Rumcadan giren *kolpo*, T.S.'te “1. Bilardo oyununda vuruş. 2. *argo* Dalavere.” anlamlarında yer alır (2011, s. 1464). Türkçede kelimenin daha çok ikinci anlamı kullanılmış ve Türkçe kelimelerin ses özelliklerinden biri olan ikinci hecede geniş yuvarlak ünlü bulunmaması kuralından dolayı kelime *kolpa* şekline dönüşmüştür. Türkçede *kolpacı*, “Dalavereci” (TS, s. 1464) kabadayı alemleri argosunda, aslında yeterli olmadığı halde kuvvet gösterisi sergileyen, üçkağıtçı, madrabaz kişilere denir. Şafak Sezer'in hem senaryosunu yazıp hem de başrol oyuncusu olduğu *Kolpaçino* filminin adı argoda kullanılan *kolpacı* ve bilhassa gangaster filmlerindeki performansı ile tanınan meşhur ABD'li aktör *Al Pacino* (Alfredo James Pacino) bulaşan şekillerinden ortaya çıkmış bir bulaşma şeklidir. Bu bulaşmanın sebeplerinden biri *kolpacı* kelimesi ve *Al Pacino*'nun ses benzerliğidir. Ancak bulaşmaya tesir eden önemli bir sebep de *Al Pacino*'nun bahsedilen kabadayılık alemindeki rolünün anlam bakımından tesiridir.

Koraspirin (Koraspin, kan sulandırıcı)

Halk dilinde rastladığımız bir bulaşma örneği de yazı diline girmeyen halk arasında galat olarak kullanılan *koraspirin* kelimesidir. Bu kelime aslında bir ticari kan sulandırıcı markası olan *coraspin* ile yine aynı amaçlı ve etken maddeli bir başka ilaç markası olan *aspirin* kelimesinin bulaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi *coraspin* markalı ilaçtan önce *aspirin* markalı ilacın aynı amaçla da kullanılmış olması ve halk tarafından daha fazla bilinir olmasıdır.

Savkada (sadaka)

Derleme Sözlüğü'nde yer alan Sivas Yıldızeli ağzından derlenmiş *savkada* "sadaka" (1993, C. 10, s. 3554) kelimesi kanaatimizce *savmak* ve *sadaka* bulaşan şekilleri sonucunda ortaya çıkmış bir bulaşma şekildir. Görüldüğü gibi kelimedede bir de uzak göçüşme olayı yaşanmıştır. Ancak bu kelimedede ilk hece sonunda bir ünsüz türemesi de olmuş olabilir, bunu da göz ardı etmemek gerekir. Ancak Sivas İli Yıldızeli İlçesi Ağzı adlı Yüksek Lisans tezinde böyle bir ses olayı tespit edilmemiştir (İçer, 2010).

Sufat, suvat (Surat)

Bulaşma örneği olduğunu düşündüğümüz bir kelime de bazı ağız bölgelerinde kullanılan *sufat* (DS, C. X, s. 3688; C. XII, s. 4707; Günay, 1978, s. 264) ve bu kelimenin ses olayı geçirmiş bir başka şekli *suvat* (DS, C. XII., s. 4709)'tır. *Sıfat* kelimesi ile sûret>*surat* bulaşan şekillerinden *sufat* bulaşma şekli meydana gelmiştir. Daha çok olumsuz ifade ile kullanılan *sufat* ve bu şekilden f > v değişmesi (sedalılaştırma) ile ortaya çıkmış *suvat* kelimelerinin ortaya çıkmasında dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı tesiriyle ortaya çıkan ı > u değişmesi (ünlü yuvarlaklaşması) de rol oynamış olabilir. Dudak ünsüzlerinin düz ünlüleri yuvarlaklaştırıcı tesiri bilinmektedir. Bu da göz ardı edilmemelidir.

3. Sonuç

Bulaşma, iki kelimenin etkileşimiyle üçüncü bir şeklin ortaya çıkması durumudur. Bazı örneklerde ise üçüncü bir şekil ortaya çıkmayıp bulaşan şekillerden biri apayrı bir mana kazanır. Anlam değişmesi şeklinde ortaya çıkan bu durumun sebebinin bulaşma olduğu açıktır. Toplumun sosyal, kültürel değişimleriyle bazı kelimelerde anlam değişikliği olması her dilde rastlanan olağan şeylerdendir. Ancak bu yazının konusunu oluşturan durum, bazı kelimelerde rastlanan anlam değişmelerinde bahsedilen olguların rol oynamasından ziyade bulaşan şeklin biçim veya anlam tesiridir. Tespit edilen bulaşma örneklerinde her iki durumla da karşılaşmıştır. Örneklerden bazıları sadece bir nüshada veya konuşma dilinde görülmüş olsa da burada ele alınmış olmasının sebebi zihinlerdeki kavramların anlama tesir etmesini göstermesi bakımından önemli olduğu içindir.

Bu makalede incelenen bulaşma örneklerini yapı bakımından iki grup hâlinde değerlendirmek mümkündür:

1. Bazı bulaşma şekiller, iki kelimenin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu esnada kelimelerde bazı ses olayları görülmüştür: *Ababülbül*, *elçi ibik*, *ip odunluğu*, *kolpaçino*, *koraspirin*.

2. Bazı bulaşma şekiller, tek bir kelimenin anlam bakımından alakalı bir kelimedenden etkilenmesiyle ortaya çıkmıştır. Bunlarda da bazı ses olayları olmuştur: *budala*, *dinâyet*, *direk*.

Bunlardan başka bazı bulaşma şekiller olarak gösterilen kelimelere ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Bu kelimeler, sadece ses olayı geçirmiş bir kelime de olabilir: *savkada*, *sufat*.

Tespit edilen bulaşma şekiller hakkında özet olarak şunları söylemek mümkündür:

1- *Budala* bulaşma şeklinde, bulaşan şekiller *abdâl > aptal* ve *büdelâ*dır. Bu bulaşma olayında herhangi bir tereddüt yoktur. Ancak *budala < büdelâ* kelimesinin kaynak dildeki şekli olan *büdelânın* Türkçede *budala* olmasında meydana gelen ses değişikliğinin bulaşma sonucu olup olmadığı kesin değildir. Çünkü buradaki değişimde kalınlık incelik uyumunun etkisi olması da mümkündür.

2- *Ababülbül* kelimesi Arapça *ebâbil* ile Farsça *bulbul* bulaşan şekillerinden ortaya çıkmış bir bulaşma şekildir. Kelimenin diğer varyantları *ababul*, *abâbülün* de bu bulaşmada rolü olmalıdır.

3- Halk arasında sıkça kullanılan *dinâyet*, *diyânetten* değişmiştir. Burada ses olayı olarak uzak göçüşme olmuştur. Söyleniş olarak *diyânet* daha kolay iken ses olaylarının genel karakteri olan kolay kaçma eğilimine aykırı olarak *dinâyetin* ortaya çıkması bu değişiklikte göçüşme olayından ziyade bulaşma olduğunu göstermektedir. Çünkü Arapça bilgisi olmayan Türk toplumu din ile alakalı bu kelimenin *diyânet* değil *dinâyet* olduğunu düşünmüştür. Bu da anlam bakımından bulaşma örneğidir.

4- Kaynak dil olan Fransızcadan Türkçeye giren *direct* kelimesinin Türkçede ses olayı geçirek (doğrudan anlamında) *direk* olarak kullanılmasında Türkçe *direk* kelimesinin anlam ve ses tesiri olmuştur.

5- *Elçi ibik* Arapça asıllı *hüthüt* için Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan *alaca ibikten* anlam yönünden bulaşma yoluyla ortaya çıkmıştır. Kelimenin bu hâle dönüşmesinde Arap harflerinde kullanılan harekeleme işleminin farklı yapılması rol oynamıştır.

6- *İp odunluğu* yine bir Türkçe kelime grubu *ip avadanlığından* anlam yönünden bulaşma yoluyla ortaya çıkmıştır. Kelimede meydana gelen ses değişikliğine Arap alfabesindeki harekeleme sistemi sebep olmuştur.

7- *Kolpaçino*, Yunanca asıllı *kolpa* ile bir özel isim *Al Pacino* 'nun *Pacino* kısmından oluşan bulaşan şekillerinden ortaya çıkmış bir bulaşma şekildir. Bulaşma şekil hece düşmesi ses olayı sonucunda oluşmuştur.

8- *Koraspirin*, iki ilaç markası *coraspin* ve *aspirin* bulaşan şekillerinden ortaya çıkmış bir bulaşma şekildir. Bulaşma şekil iki kelimenin birleşmesi ile ses türemesi yoluyla oluşmuştur.

9- Sivas Yıldızeli ağzında rastlanılmış bir kelime olan *savkadanın* da bir bulaşma şekil olduğunu düşünüyoruz. Kelimenin *savmak* ve *sadaka* bulaşan şekillerinden meydana gelmiş olması mümkündür. Bulaşan şekillerden birinde göçüşme (metatez) olmuştur. Burada sadakanın belayı *savmak* özelliği anlam bakımından bulaşmaya sebep olmuştur.

10- *Sufat* ve *suvat* bulaşma şekilleri *sıfat* ve *surat* bulaşan şekillerinden meydana gelmiş olabilir. Sufatın daha çok olumsuz mana yüklenerek kullanılması söz konusudur.

Kaynaklar

Ahmed-i Dâî. *Kitâbü't-Ta'bîr tercümesi*. Atatürk Kitaplığı Nüshası, Muallim Cevdet, nr. O.26.

Ahmed-i Dâî. *Kitâbü't-Ta'bîr tercümesi*. Hekimoğlu Ali Paşa Nüshası, nr. 588.

- Altınöz, İ. (2021). “Osmanlı Dönemi’nde Anadolu abdalları”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 53-69.
- Banguoğlu T. (2011). *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK.
- Böler, T. (2018). Dil bilgisi çalışmalarında “karışma, karıştırılma, yanlış hece bölünmesi, yanlış çözümlenme” gibi ifadelerle açıklanan bulaşma (contamination) örnekleri üzerine. *Dil Araştırmaları, Bahar*, 22. 63-77.
- Çağbayır, Y. (2017). *Ötüken Türkçe sözlük*. İstanbul: Ötüken.
- Çebi, İ. S. (2020). Bazı ses olaylarında bulaşma sebebi olarak Arap alfabesi. *Türkiyat Mecmuası*, 30(1), 81-95.
- Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın.
- Ercilasun, A. B. (1992). *Üniversiteler için Türk dili dersleri*. Ankara: Yök.
- Ergin M. (2013). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Günay, T. (1978). *Rize ili ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- İçer, E. (2010). *Sivas ili Yıldızeli ilçesi ağızı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, M. (2004). *Ayrı düşmüş kelimeler*. Ankara: Çağlar.
- Karaağaç, G. (2022). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Korkmaz, Z. (1995). *Türk dili üzerine araştırmalar I*. Ankara: TDK.
- Köprülü, M. F. (1935). *Türk halk edebiyatı ansiklopedisi I*, 23-27. İstanbul: Türkiyat Enstitüsü.
- Köprülü, O. F. (1988). “Abdal”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt: 1, s. 61-62), İstanbul: TDV. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdal#2-edebiyat> (10.04.2024).
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati*. (1. Baskı). İstanbul: Simurg
- Türk Dil Kurumu (1949). *Dilbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu (1993). *Derleme sözlüğü*. (2. Baskı). Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu (1995). *Tarama sözlüğü*. (3. Baskı). Ankara: TDK.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.
- Türkmen, S. (2009). Aynılaşmış kelimeler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turcic*, 4(4), 968-977.
- Uludağ, S. “Abdal”. (1988). *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde, (Cilt: 1, s. 61-62), İstanbul: TDV <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdal#1-tasavvuf> (10.04.2024).
- <https://www.turkedebiyati.org/yanlis-yazilan-sozcukler> (28.08.2024).

Extended Abstract

Throughout history, nations have experienced various social, cultural, and political changes. These changes lead to the emergence of certain concepts within a society. A nation's language evolves according to the social, cultural, and political conditions of the people who use it. New words or phrases are created to express new concepts. Due to interactions between nations, influence among world languages is inevitable. During these lexical interactions between languages, the words borrowed from the source language undergo phonetic and semantic changes in the target language.

The distinct phonetic structures of each language cause borrowed words to change in terms of their phonetic properties. These phonetic changes in words are known as sound changes. The primary reason for sound changes is the principle of "least effort" in language, which favors simplicity. Turkish, during its interactions with other languages, has also tried to adapt borrowed words to its phonetic structure. This article discusses a phenomenon that affects sound changes in some Turkish or borrowed words. The reason behind the emergence of a new meaning or a word with an entirely new meaning in Turkish is the influence of another word or phrase during the sound change process. This is known as contamination. Contamination refers to the emergence of a third form through the phonetic or morphological influence of one word on another. Therefore, contamination is considered one of the methods of introducing new concepts in a language.

This article examines some examples of contamination and their semantic impact. The examples studied are "budala, ababülbül, dinâyet, direk, elçi ibik, ip odunluğu, kolpaçino, koraspirin, savkada, and sufat."

The word "budala" derived from the plural of the Arabic origin word "abdal" has taken on the meaning of "stupid, naive, fool" in Turkish, influenced by the word "aptal" (stupid). This semantic change occurred due to the contamination effect of the meaning of "aptal".

The word "ababülbül" (mountain swallow), found in one of the dialect regions of Turkish, emerged through the contamination of the Arabic word "ebâbil" and the Persian origin word "bülbül". In the same dialect regions, the form "ababil" is also used.

The word "dinâyet" used colloquially, is derived from the Arabic origin "diyânet" (religion). The reason for this change is the belief among people unfamiliar with the Arabic origin that the word, being the name of a religious institution, should be "dinâyet". Here, the word "din" (religion) caused a semantic contamination, leading to this change. Interestingly, the same form "dinâyet" is also found in an Arabic-script manuscript from the Old Anatolian Turkish period, known for its more accurate knowledge of such matters.

Another example of semantic contamination is the word "direkt" derived from the French "direct" and the Turkish "direk". Although no third form emerged here, the contamination led to the word "direkt" taking on a new meaning of "straightforward, direct" due to the phonetic similarity between the words and the fact that the object referred to by "direk" (pole) is straight.

The term "elçi ibik" (messenger crest) is found in the Atatürk Library manuscript of the work "Kitâbü't-Ta'bîr" by Ahmed-i Dâî from the Old Anatolian Turkish period. The term evolved from "alaca ibik" (a type of bird) used to describe the hoopoe bird. The word "alaca" (piebald) was written in Arabic script with the same letters as "elçi" (messenger) by using different diacritics. The key point here is the meaning of "elçi" as the hoopoe was the messenger of Prophet Solomon. This indicates that the difference in diacritics was intentional, influenced by the meaning of "elçi". This is a clear example of semantic contamination.

A similar phenomenon occurred with the term "ip odunluğu" (rope wood), found in Dâî's "Kitâbü't-Ta'bîr". The original term "ip avadanlığı" (rope tool) refers to the log used for winding ropes on weaving looms. The difference in diacritics led to "odunluk" (wooden) instead of "avadanlık" (tool). This change occurred because the tool was made of wood, showing semantic contamination.

Another example of semantic contamination is the word "kolpaçino". The Greek-origin word "kolpo" meaning "trick" transformed into "kolpa" in Turkish slang. "Kolpacı" means "trickster" in slang. The name of the movie "Kolpaçino" written and starred by Şafak Sezer, emerged from the contamination of "kolpacı" and the famous American actor Al Pacino (Alfredo James Pacino). One reason for this contamination is the phonetic similarity, but Al Pacino's performances in mafia-style films also played a significant role in this contamination.

Another example of contamination, not yet found in written language but used colloquially as a malapropism is "koraspirin." This word emerged from the contamination of the brand name "coraspin" a

blood thinner, and "aspirin" a painkiller made from the same active ingredient. The contamination occurred due to the phonetic and semantic similarities between the two.

In the following two examples, contamination is not as clear as in the previous ones. Perhaps a folk etymology approach would be more appropriate, but these examples could also be considered cases of contamination.

The word "savkada" meaning "alms" found in the *Derleme Sözlüğü*, shows metathesis (reordering of sounds). Besides, a /v/ sound insertion occurs within the word. While contamination is not clearly visible here, it is possible that this word resulted from the contamination of "savmak" (to send away) and "sadaka" (alms).

The forms "sufat" and "suvat" used in some dialect regions to mean "face" emerged from the rounding of vowels in the Arabic-origin word "sıfat" (attribute). Although it is not possible to make a definitive statement about their etymology, it is possible that these forms emerged due to the influence of the word "surat" (face) < Ar. "sûret" (image) on "sıfat" in terms of both meaning and sound.

In conclusion, contamination plays a role in the formation of new words or phrases in Turkish. This can occur in two ways. Sometimes a contamination form emerges from two contaminating forms. Other times, one of the contaminating forms gains a new meaning, becoming valuable as a contamination form.

Kısaltmalar

- a. Arapça
- AD. Anadolu Türk diyalektleri
- A. K. Atatürk Kitaplığı (İstanbul Belediye Kütüphanesi)
- Ar. Arapça
- a.s. aleyhisselam
- bkz. Bakımız
- D.S. TDK Derleme Sözlüğü
- EO. Eski Osmanlıca
- i. isim
- mec. Mecaz
- O. Osmanlıca
- OsT Osmanlıca Türkçesi
- s. sıfat
- sf. sıfat
- sıf. sıfat
- tasvf. Tasavvuf
- Tar. S. DK Tarama Sözlüğü
- TDK Türk Dil Kurumu
- T.S. TDK Türkçe Sözlük
- v. varak
- vb. ve benzerleri
- zf. zarf